

SZÉKELYSÉG

AZ ÚJRAKEZDÉS ÖRÖME ÉS GONDJAI

Ötvenkilenc évvel ezelőtt az akkor alig tízezres lélekszámú „székely anyavárosban” élő geológus /és tán nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy polihisztor/, BÁNYAI JÁNOS merész vállalkozásba kezdett, megalapítván, az egész „... Székelyföldet és népét ismertető havi folyóiratát”.

„Ezt a helyet — olvashatjuk az első szám beköszöntő soraiban —, politikamentes munkaterületnek tekintjük, amelyhez kérjük minden székely testvérünk és a velünk együtt érző jóakaróink támogatását. Mindenki segíthet! S ha a dolgozni akarás gondolatában egymásra találunk, lehetetlen, hogy a becsületes munkának, meg ne legyen az eredménye.”

Tán mondanunk sem kell, sokan kételkedtek abban, hogy ezt a munkát el lehet végezni ott, ahol a kapocs a külvilággal egy rozoga szárnyvasút, és rajta döcögő vicinális. De akadtak szakmájukban némi megbecsülésre szert tett egyének is, akik a születő lapot még az első szám megjelenése előtt támogatásukról biztosították: Benedek Marcell, Bitay Árpád, Csutak Vilmos, Haáz Rezső, Kelemen Lajos, Nyárádi Gyula, Nyíró József, Roska Márton, Szabó András, Szádeczky K.Lajos, Vámszer Géza, Xántus János és sokan mások. Az akkor Kolozsvárt élő ismert újságíró és közéleti személyiség dr. Paál Árpád /Udvarhely vármegye egykori főjegyzője/ írja a második számban közzétett köszöntő levelében: „Úgy képezem, hogy e folyóirat *politikamentes*, de annál erősebb társadalmi színezete, történelmünket felkutató, természeti adottságainkat felbecsülő és értékesíteni akaró munkája minden külön formalitás nélkül is hű képviselője lesz a székely értelmiségnek.”

Az idő pedig igazolta Bányait és a mellé szegődötteket, a *Székelység* 14 évfolyamot ért meg.

1990. áprilisában a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum (amelyre egyébként Bányai teljes tudományos hagyatékát testálta) munkaközössége elhatározta, hogy újraindítja a *Székelységet*, melyet elsősorban a Székelyföld történetét és néprajzát ismertető /ha úgy tetszik, népszerűsítő/ kiadványává szeretnénk alakítani.

Tudjuk, hogy ez városunkban 1989. december 22-e óta a negyedik induló lap. Azt is tudjuk, hogy most is lesznek akik létjogosultságát megkérdőjelezzik. Hiszen a vicinalist ugyan kicserélték egy kevésbé rozogára, de a szárnyvasút ugyanaz...

Nos, a *Székelység* 1933-as évfolyamának 6. számában megtaláljuk az akkor Székelyudvarhelyt megjelenő lapok jegyzékét: számuk 10 /tíz!/, a város mai lakossága pedig legalább négyszerese az akkorinak! Továbbá, az egész Székelyföldet átfogó, erdélyi kitekintésű történelmi–néprajzi súlypontú lap Székelyudvarhelyen történő életrehívását azért látjuk indokoltnak, mert: egyrészt itt vannak előzményei, másfelől pedig, mert működését itt zavarhatják a legkevésbé a helyenként oly aktív magyarelles erők.

Háromszék lófó és gyalog székelyei 1763-ban, a határőrezredek erőszakos felállítására idején ekképpen fordulnak „Udvarhelyszék közönségéhez”, melyet részben szerencsés földrajzi fekvése, de népének bátor kiállása is megóvott e balsorstól: „...mi egyik tagja lévén Nagyságotoknak, Kegyelmeteknek, midőn /.../ megsebzett szabadságunkat magunktól meg nem gyógyíthatjuk /.../, Kegyelmetek, sőt az egész corpus natio szabadságának is el kell veszni, mert a tagban esett seb magát addig szokta rontani, míg az egész corpust el nem rontja./.../ Kérjük azért Nagyságotokat és Kegyelmeteket mint a Székely nationak főbb tagjait /.../ a mi nyomoruságos bajainkon /.../ segítséggel lenni.” Több mint másfél évszázad múltán, a *Székelységet* köszöntő, már idézett levelében írja a születő lapról Paál Árpád: „Szükségünk van erre, s nagyon jó, hogy éppen az anyaszék körül csoportosulhatunk.”

Bízunk az elavultnak hitt szimbólumok megtartó erejében és abban, hogy lesznek, akik a *Székelység* új folyamáról is ekképp vélekednek!

a fedőlapon

Marosvásárhely főtere a múlt század közepén (Greguss János rajza Orbán Balázs fényképe után)

A SZERKESZTŐK

A SZÉKELY SZÉKEK KIALAKULÁSA

A székelyek Erdély délkeleti részében való végleges letelepedése, a földművelésre való áttérése maga után vonta a falurendszer kialakulását és területi önkormányzati rendszerük létrejöttét. A korabeli forrásanyagokban „székelyek földjének” (terra Siculorum) emlegetett tartományban már a XIII. században kialakultak az egyes részek területi egységei. Lakóikat sebesi (sepsi-i), kézdi, telegdi (udvarhelyi) stb. székelyekként tüntették fel. Ezeket a területi egységeket a XIV. század közepéig földnek (terra), néha vidéknek (districtus) nevezték. A szék megnevezés viszonylag későn jelentkezik az okleveles adatokban. Első frott adatunk 1366-ból van, és Sepsi

székre vonatkozik (siculi nostri sedis Sebus). A következő évtizedekből rendre történik említés a többi székely székéről is.

Tény, hogy a XIV. század végére a székelység területi-önkormányzati szerve a szék (sedes). A szék megnevezés alatt valamely hatóság tanácskozó, ítélkező testületét értették (gondoljunk csak a mai törvényszék kifejezésére). A szék hatáskörébe tartozó területet a szászok és a székelyek ugyanazon megnevezéssel illették, így ez nemcsak törvénykezési fórumot, hanem egy-egy közigazgatási területet is jelölt.

A székek mintegy öt évszázadon át voltak a székelylakta területek közhatalóságai. Számszerint hét székely szék volt: a Nagyküküllő felső völgyében — anyaszéknek is nevezett — Udvarhelyszék, a Maros és a Nyárad völgyében Marosszék, az Olt és a Maros felső völgyében a Hargita és a Kárpátok vonulatai között Csík-(Gyergyó-Kászón) szék, az Olt és a Feketeügy közötti síkságon Sepsiszék, a Feketeügy balpartján Orbaiszék, a Kárpátok köríve alatt, a Feketeügy völgyének felső részén Kézdiszék, az Aranyos völgyében

Aranyosszék. A XVII. század elején Sepsiszék, Orbaiszék és Kézdiszék Háromszék elnevezés alatt egyesültek.

A széken belül néhány földrajzilag és gazdaságilag kisebb egység közöségei külön törvénykezési és közigazgatási, ún. fiúszékeket hoztak létre. Sepsiszékben Miklósvárszéket, Csík-székben Kászonszéket és Gyergyószéket, Udvarhelyszéken pedig Keresztúrszéket és — később a XVII. század első felében Bardócszéket. A fiúszékek maguk választották hadnagyaikat és székbíráikat, tartották törvényes székeiket.

Miklósvárszék és Kászonszék a XIV. században keletkezett, és önkormányzati jogait királyi kiváltságlevelekkel biztosították, majd az erdélyi fejedelmekkel is megerősítették. Hasonlóképpen járt el Bardócszék is 1635-ben.

Gyergyó-, valamint Keresztúrszék keletkezésének ideje a múlt homályába vész. A XV. században találkozzunk velük oklevelekben, de valószínűleg már azelőtt is léteztek. Létüket nem kötötték kiváltságlevelekhez, ami arra

(folytatás a következő oldalon)

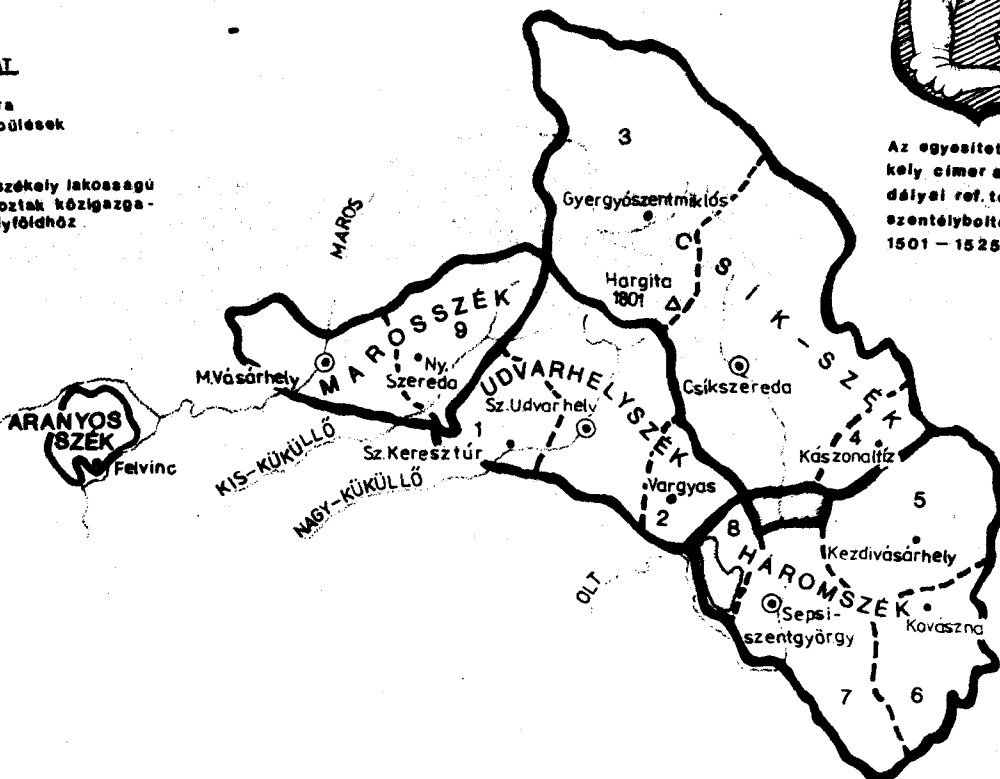
A SZÉKELY SZÉKEK TÉRKÉPE

Az egyesített székely címer a székelydályai ref. templom szentélyboltozatáról 1501 – 1525 között.

JELMAGYARÁZAT

- székek határa
- fiúszékek határa
- fontosabb települések
- szék-központ
- ~ folyók
- ☒ ezen területek székely lakossága falvai nem tartoztak közigazgatásilag a Székelyföldhöz

FIÚSZÉKEK

- 1 — Keresztúr
- 2 — Bardóc
- 3 — Gyergyó
- 4 — Kászón
- 5 — Kézdi
- 6 — Orbai
- 7 — Sepsi
- 8 — Miklósvár
- 9 — Szereda

enged következtetni, hogy a székelyek területi szerveinek kialakulásakor jöttek létre, anélkül, hogy a főszékek ellenállásába ütköztek volna.

Marosszékkal kapcsolatos — ide vonatkozó — ismereteink hiányosak. Csak egy 1552-ből származó adat utal arra, hogy ennek is lett volna egy főszéke: Szereda. Szeredaszék működését csak az 1630-as évektől kezdve követhetjük nyomon, mint Marosszék alsóbb fokú törvényszékét, de nem mint területi- közigazgatási egységét is.

Önkormányzatának teendőit a székelység a „nemzetgyűlésen”, a székeken belül a székgyűlésen, valamint a nemzetségi szervezetből örökölt szokás szerint választott vezetők révén végezte.

A „nemzetgyűlést” rendszerint Udvarhelyszék valamelyik helységében tartották. A gyűlést a székelyek ispánja hívta össze, de összegyűlhetnek Udvarhelyszék kapitányának hívására is, ha a főemberek szükségesnek látták. A nemzetgyűlésen részt vett mind a három rend — főemberek vagy primorok, lófők és közösség férfi tagjai — vagy azok képviselői mind a hét

székből. E fórumon határoztak a katonai, jogi és más természetű közös ügyekben. Így a székelyek közgyűlése általános érvényű jogszabályokat, ún. „törvényeket” (constitucio) hozott. Legismertebbek az 1506. évi agyagfalvi és az 1555. évi udvarhelyi határozatok. A nemzetgyűlés a törvénykezésben fellebbezési fórum volt 1505-ig, amikor e célból egy 17 tagú állandó fellebbviteli törvényszéket hoztak létre. Ez — úgy tűnik, — hogy csak 1562-ig működött.

A szék fő hatásköre ebben az időszakban a törvénykezés volt. Az ítélezést a választott előljárók, a hadnagy és a székbíró a székgyűlésen gyakorolták a Szék véneivel (seniores), a legtekintélyesebb családok fejeivel együtt. A XV. század folyamán a vének tanácsa meghatározott számú tagból álló esküdtbírói intézménnyé alakult. Mint törvénykezési szerv, tárgyal és ítéletet hozott általában mindenféle peres ügyben, magán- és közjogi kérdésekben, polgári vagy bűnügyekben.

A székelyek közéleti megnyilvánulásai magukon viselik a hadakozásra berendezkedett társadalom sajátos vonásait. Mint *katonai hatóság*, a szék

ellenőrzése alatt tartotta a székelyek haderejét. Első tisztviselője, a hadnagy vagy főhadnagy révén megvizsgálta (mustra alá fogta) és nyilvántartotta (lustrálta) a fegyverforgató férfiakat, katonai készségüket és fegyverzetük karbantartását.

A szék egyéb teendői közt megemlítjük még a csend és közbiztonság fenntartását, a lázongók, orvosok, tolvajok nyomozását és az elfogottak megbüntetését valamint az ökorádó behajtásánál való segédkezést.

A szék teendőinek jórésze azonban nem a tanácskozó vagy bíraskodó gyűlésekre, hanem a tisztségviselőkre hárult. A XVI. század közepéig mindössze a hadnagy, székbíró, királybíró és az esküdtek voltak a tisztviselőkar tagjai. Rendkívüli esetekben jegyzőkkel, alkalmoszerűleg fogadott megbízottakkal növekedett létszámuk, mint például az utolsó „ökörsütés” alkalmával 1555-ben.

A szék első tisztségviselője és katonai vezetője a hadnagy volt. De a hadfelkelési teendőkön kívül elnökölt a székgyűléseken és résztvett az ítéletek végrehajtásában is. A korabeli oklevelekben megnevezése nem

Orbán Balázs (Lengyelfalva, 1829.február3. – Budapest, 1890.április 19.) Nemrég emlékeztünk meg halálának centenáriumáról. Munkái ma is — több mint egy évszázaddal kiadásuk után — alapvető forrásul szolgálnak a Székelyföld kutatói számára „történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból”. Életében elévülhetetlen szolgálatot tett szűkebb hazájának. Vajon az utókor megtett-e mindent hagyatéka gondozásáért? Halálának ötvenedik évfordulóján gyűjtés indult szobor alapra, amely sohasem készült el, elmosta a gazdasági válság, a világháború, a diktatúrák. De ez a legkevesebb! Nem készült el életműve annyit tervezett kritikai kiadása, amelyet csak részben pótolhat legnagyobb munkái hasonló kiadása. Jakab Elek és Persián Kálmán századfordulón írt életrajzai után újat nem tártak fel életéről, sőt még ma is nyomdafestéket látnak helytelen adatok. Önzetlen hazafiságát híveh tükrözi végrendelete. Ezért tartjuk szükségesnek közérdekű részének újbóli közreadását. Adósságaink törlesztéséért tervbe vettük egy emlékszoba megnyitását a Haáz Rezső Múzeumban, valamint kiadatlan és kevésbé ismert írásainak, fényképeinek közlését. Ezt szolgálta a centenárium alkalmával megrendezett emlékkiállításunk is.

egyöntetű. A latin nyelvű iratokban *maior exercitus, capitaneus*, sőt még *primipilus* néven is említik. A magyar nyelvű forrásokban hadnagy vagy főhadnagyként szerepel. Az 1562. évi székely felkelés után a székely székek katonai teendőkkkel megbízott tisztviselője a fejedelem által kinevezett kapitány lett. A választott hadnagy funkciója, mint széki főtisztviselőé e dátum után megszűnt.

Funkciója gyakorlásában a hadnagy nem egyedül járt el, hanem lófőtársaival együtt. Erre enged következtetni az az utalás, hogy: „Az hadnagnak társai voltak az hadnagsághoz, a bírónak azonképpen más rendbeli társai voltak az bírósághoz”.

A székibíró teendője, mint a megszólítás is mutatja, a bíraskodás volt. Megnevezése a latin nyelvű iratokban a *iudex terrestris*, amely utal a szék rendszer kialakulása előtti időre, amikor a bírót egy megnevezett „föld” bírájának hívták. A hadnaggal és a székülőkkel együtt tartott törvényszéket, szolgáltatott igazságot és hajtotta végre az ítéleteket.

A hadnagyt és a székibírót még a XVI. század első felében is a nemzeti-

ségi szervezetből átöröklött szokás szerint választották nemenként és áganként „series szerint”. A hat nem 24 ágának képviselői felváltva viselték a hadnagságot és a bíróságot de a kettőt soha sem ugyanazon évben. E tisztségek ekkor már birtokhoz, „lőfőséghez” voltak kötve.

A választott tisztségek mellett már a XV. században megjelent egy másik funkció is a *királybíróé* (*iudex regius*). A királybíró a királyi hatalmat képviselte, s mint a székelyek ispánjának embere ellenőrző szerepet töltött be egy-egy székben. Ellenőrizte a széki törvénykezést, a székelyek ispánja utasításainak betartását és ítéleteinek végrehajtását és behajtotta az ispánt megillető járulékokat. A királybíró az erdélyi fejedelemség megalakulása után teljhatalommal felruházott közigazgatási és igazságszolgáltatási hatóság lett. Az 1559. júniusi országgyűlés kimondta, hogy: „Királybírák adatnak tisztül, hogy dícséretes szokással és az ü királyi Felsőséghez illendő méltósággal éljenek minden széken...”

A székelység a központi hatalom képviselője, a *székelyek ispánja* (*comes sicularum*) felügyelete és ellenőrzése

alatt állott. Az ispánt a király nevezte ki, mint személyesét, előbb inkább magyarországi, később erdélyi főnemesek de sohasem székelyek közül. Hunyadi Jánostól kezdve maguk az erdélyi vajdák viselték a székelyek ispánja méltóságát is, később pedig a fejedelmek.

Megjegyzendő, hogy 1562. előtt a székely szék csak részben volt önálló, a székely közösségnek szerves részét képezte. Sem a központi hatalommal, sem más hatósággal nem lépett közvetlen kapcsolatba, hanem a három rend székelyeinek (*trium generum Sicularum*) összessége, a székely „nemzet” révén. A székelység — az erdélyi vajda fennhatósága alatt álló vármegyékhez hasonlóan — nemcsak az erdélyi szász univerzitással (*Universitas Saxonum*) és a vármegyékkel, de az állammal való viszonylataiban is egységes közösségként, osztatlan ispán-ságként lépett fel, tekintet nélkül a kebelében létező belső tagozódásra.

PÁL ANTAL SÁNDOR
főlevéltáros

Orbán Balázs végrendelete (részletek)

Tekintve az emberi élet mulandóságát, a földi élettől való megválásnak bizonytalanságát főleg az oly egészségben megrongált egyénnél, mint a minő én vagyok, szükségesnek tartom halálom bekövetkezhetése tekintetéből csekély földi javaimra nézve már most megtenni végintézkedéseimet.

A mint egész életem küzdelem volt a jóért, az igazságért, a haza üdvéért s a miként életemben soha se kerestem önfeláldozó odaadásomért az öntudatnál más jutalmat: akként már csak a következetességért is oda kell törekednem, hogy halálomból is némi haszon háromoljék e szegény magyar hazára, a melynek egész élttem tevékenységét szentelém; földi javaim egy részét, azt a részét, a mely leginkább szerzeményem, a hazai közművelődés és a faj megmentés oltárára szenteltem, én családdal nem lévén megáldva a magyar népet tekintem családomnak s azt is kívánom fő örökösömmé tenni, míg más részről a testvéri szeretet adóját se kívánom megtagadni azon testvéremtől, ki arra reá van szorulva s ki gyermekei által családunk tovább folytatására hivatva van.

E két szempont irányozá elhatározásomat és eljárásomat.

(...)

A Szejké fürdőt az ahhoz tartozó tagot és Szombatfahvi házat hagyományozom Bodog bátyám fiuutódainak, ugyan, hogy a fürdő és gazdaság jövedelméből tartozik minden évben a székely-kereszturi unitárium gimnáziumnak 200, írva kétszáz o.é.frtot kiszolgáltatni ő és jogutódai 20 éven át vagysis mindaddig a míg 4000 frtot fog az évi járulék ki tenni. Ezen segélyt hagyom nevezett iskolának

azért, hogy a kapandó évi járulékból fordítsa az egyik 100 frtot szegény székely tanulók (a legszorgalmasabbak és legkitünőbbek) ösztöndíjaul, a másik 100 frtot pedig a beállítandó 6-ik osztály tanári fizetése alapjául, a melyre már életemben tettem 100 frt alapítványt. Bátyámat és jogutódait oly szigoruan kötelezem ezen alapítványom betartására s a 200 frt. évi járulék pontos kiszolgáltatására, hogy ha annak fizetésébe pontatlanok lennének, avagy azt bármínemű ürügy alatt megtagadnák a Székely-kereszturi unitár. gymnázium igazgatóságát és tanári karát feljogosítom arra, hogy ezen telekkönyvileg is bejegyzendő szolgálmányt törvényes uton is felvehesse, sőt pontatlan, vagy hiányos fizetés esetében, magát a négy ezer frtra menő tőkét is azonnal exequatthassa a Szejké fürdön és tartozandóságain.

Ép azért szomoruan tapasztaltam, hogy az ily közművelődési hagyományokat az utódok nem mindig szokták respektálni, sőt a mint a M. vásárhelyi Teleki könyvtárnál s másutt is történt — nemes céljaitól elvonják azért én a Sz. kereszturi iskolának tett hagyományom pontos kiszolgáltatását minden körülmények közt biztosítani kívánván a Szejké és tartozandóságainak birtoklását bátyám és fiuutódai részére alapítványom pontos kiszolgáltatásához kötöm s az esetben, ha azt lelkiismeretesen nem teljesítenék, nevezett iskolát megkárosítani avagy kijátszani akarnák az esetben elesnek a Szejké fürdő birtokától s az egészben a Sz. kereszturi unitárium gymnáziumra szállna át. (...)

A Székely-kereszturi iskola alapítványánál Székely nemzetem iránti szeretetem az irányadó, mert én itt is

folytatás a 12.-ik oldalon

„Életében mind az egész ország reá kiáltt volna Mátyás királyra, hogy igen kevély, nagyragyó, hirtelen haragú és felette igen telhetetlen vala... De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsérni kezdé őtet. Mert mindjárt meg kezdé bomlani a békesség az országban. Megelevenülének a törökök is és az ország az egyik nyavalyából a másikba esék. Akkoron kezdé minden ember megismerni: mi csoda jeles fejedelem volt volna az, Mátyás király.” Heltai Gáspár 1575-ben megjelent Krónikájának jellemzését idéztük, most, a nagy magyar halálának 500. éves fordulóján.

Mátyást azért tekintjük nagy uralkodónak, mert abban a történelmi pillanatban, amikor Magyarországot súlyos külső veszély, a török fenyegette, oly mértékben tudta központosítani a hatalmat s gazdaságilag–katonailag oly erős államot tudott teremteni, hogy ezek révén létbiztonságot élveztek a termelő osztályok, elsősorban a parasztok és polgárok. Mindemellett nemzetközi tekintélyt is tudott szerezni az országnak, mert azt a török ellen eredményesen védelmezte.

Életújtára próbáljuk ráépíteni pályájának fontosabb állomásait és történelmi jelentőségét.

1443. február 24-én Kolozsváron látta meg a napvilágot egy mai napig álló polgárházban (ahol anyja megszállni szokott), Hunyadi János erdélyi vajda és Szilágyi Erzsébet második fiaként. A ház, miként Heltai tudósít, büszkén viselte vas ajtaján és vas ablaktábláin Mátyás címerét és gyűrűs hollóit, egyben élvezte a király-

től nyert adómentességet.

Mikor 1458-ban királlyá választották, mindössze 15 éves volt. Ifjúkora ellenére bőséges tapasztalat és gazdag műveltség birtokában kezdte a kormányzást. „Az oroszlán — írta róla Zrínyi Miklós, a költő — soha nem lehet olyan kölyök, hogy körme ki nem tetszik.” Neveltetését atyjának belső munkatársa, az akkori Magyarország legműveltebb embere, Vitéz János váradi püspök irányította. Elsajátította a kor huma-

meretét. Éppúgy, ahogyan később Bethlen Gábor is tette, levelei egyrészt Mátyás is sajátkezűleg írta.

Három esztendővel Konstantinápoly elfoglalása után, 11 évesen már ott volt Nádorfehérvárnál (ekkor ismerte meg Kapisztrán Jánost, az édesapja serege mellé paraszthadakat toborzó ferencest), a fényes diadalnál (1456), amelynek végkifejletéről Thuróczy János azt írta Krónikájában, hogy a „törökök összes csapatai a magyarok vitéz és el-

lyal estek letba. Hiszen a Hunyadi halála után száműzött fiatal Mátyás érdekében Szilágyi a hatalmat bitorló főurakkal egyezségekre lépett és a királyválasztó rákosi országgyűlésen fegyveres köznemesi tömegeket vonultatott fel. A Mátyás mellett érvelő Hunyadi-párt hangoztatta: „miképpen, hogy atyja megszabadította az országot mind belső, mind külső ellenségektől, azonképpen a fiának a birodalma alatt is nyugodalomban lehetünk.”

A trón elfoglalásakor nemcsak Kapisztrán János jószolt neki fényes jóvendőt, hanem a Hunyadi-párt nyíltan hirdette, hogy: „Isten adta nekünk, mennyország-ból oltalmunkra.” A legmesszebb a pápa ment el, aki Mátyásban Isten emberét ismerte fel, „akit nemcsak Magyarországon, hanem az egész keresztény világnak küldött,” azért, hogy „a mohamedán felekezet kiirtását célzó dicsőséges küzdelemnek szentelhesse erejét”.

Az ifjú király hallatlan energiával látott munkához. Rövidesen nemcsak nagybátyja gyámkodását rázta le, hanem nagyhatalmú ellenfeleit is félreállította: Garai Lászlót megfosztotta a nádori, Újlaki Miklóst pedig erdélyi vajdai méltóságától; helyükbe nádorrá a Hunyadi-ház barátját, Országh Mihályt, erdélyi vajdává pedig Rozgonyi Sebestyént nevezte ki. Mikor ellenfelei szembefordultak vele s helyébe Frigyes német-római császárt hívták meg a magyar trónra, Mátyás diplomáciailag és katonailag egyaránt vereséget mért rájuk. Leszámolt az északon befészkelődött huszita fegyveresekkel is.

MÁTYÁS KIRÁLY

nista műveltségét, anyanyelvén kívül megtanult latinul, csehül és németül is. Atyja már gyermekkorában tolmácsoltatott vele fontos politikai tárgyalásokon, így már zsenykorában magába szívta az országos ügyvitel is-

szánt rohamától megzavarva megfutamodtak.”

Királlyá választásában (1458. január) éppen a törökverő édesapja érdemei és anyai nagybátyja, a nádorfehérvári kapitány, Szilágyi Mihály erélyes fellépése, különös súly-

Mátyás Hunyadi utódának tekintette ugyan magát, de ábrándnak bizonyult, hogy a Konstantinápoly elfoglalása után megerősödött törököt kiverjék Európából. Főúri ellenfeleivel folytonosan küzködve is volt elég ereje arra, hogy a boszniai Jajca 1463. évi elfoglalásával a török előnyomulásának útját állja. Újra csak 13 évvel később állt szembe a törökkel. Akkor a Száva menti Szabács várát vette be /1476/. Noha ő több török-ellenes hadjáratot nem is vezetett, hú emberei, Báthori István erdélyi vajda és Kinizsi Pál temesi ispán seregei a Hunyad-megyei Kenyérmezőnél 1479-ben fényes győzelmet arattak az Ali és Szkender bég vezette török felett. A Török Birodalom elleni általános fellépés elmaradása annak a ténynek tudható be, hogy az ország ereje távolról sem volt elégedő az összehasonlíthatatlanul nagyobb katonai erőforrásokkal és emberanyaggal rendelkező törökök ellen.

Nyugat- és Közép-Európa hatalmai saját gondjaikkal voltak elfoglalva. Perzsia szövetségesként való felhasználása a nagy távolság miatt lehetetlennek bizonyult.

A honvédelem biztosítására az 1467. évi országgyűléstől kezdve jelentős reformokat vezetett be. Adórendszerével elérte, hogy a kincstár jövedelme 800.000 forint körül mozgott. Ugyanabban az évben vetette meg a harcdezt és fegyelmezett katonákból álló állandó zsoldos haderejének, a híres fekete seregnek az alapjait. Katonai erejének nagy hasznát vette, mikor apósával, Podjébrád cseh királlyal került összeütközésbe. Jelentős

cseh-morva területek kerültek birtokába s felvette a cseh királyi címet. A háborúk azonban erősen igénybe vették az országot. Szerencselovagok és zsoldosvezérek árasztották el az udvart s szembeállították olyan kiváló híveivel, mint a pécsi püspökké kinevezett Janus Pannonius költő és gyermekkori nevelője, a művelt és tapasztalt Vitéz János. Vitéz 1471-ben hangot adva a közvéleménynek a tanácsban kifejtette, hogy a rendek "nem hajlandók idegen országért pénzüket költeni és vérüket ontani." Belső ellenfeleivel leszámolva,

Mátyás hosszas háborúban biztosította magának Morvaországot és Sziléziát (1474). Világpolitikába szövődő diplomáciájának szálai nemcsak Perzsiáig és Burgundiáig nyúltak, hanem Itáliába is kiágaztak. 1476-ban feleségül vette Aragóniai Ferdinánd nápolyi király lányát, a 21 éves Beatrixot. Az olasz asszony nemcsak politikáját, hanem egész életvitelét befolyásolta. Bonfini szavaival élve, a magyarok „kárhoztatták a roppant költsékezt; nap nap után megvádolták a király feleségét, hogy könnyelműen játszik a pénzzel”, „lehagyja a szigorú erkölcsöket, eltörli a régi szokásokat.”

Mátyás ekkoriban úgy lép elének, mint Kelet-Közép-Európa legnagyobb reneszánsz uralkodója. Kormányzatában egyre több a személyes-despotikus vonás. Udvarába Beatrixsal bevonul a reneszánsz művészet. Humanista irányulásának csodálatos kifejezője Corvinának nevezett könyvtára. Mátyás életműve olvasás gyönyörű

igénye volt, hiszen éjszánkánként még a táborban is könyveket lapozott. Mátyás belső fejlődését tükrözi gyűjteményének állandó növekedése, ami különösen az 1467-es pénzügyi reformot követő itáliai beszerzésekkel vált érezhetővé. Az átépítés a budai várban méltó helyet biztosított a Corvinának; a terem mennyezetét az égbolt ábrázolása díszítette s a csillagok úgy álltak rajta, mint Mátyás cseh királlyá választása idején. 1484-ben kezdődött meg az igazi fellendülés a csodálatosan díszített kódexek korszaka. Mátyás kb. 2500 kötetes könyvtára a pápai gyűjtemény után valószínűleg a legnagyobb volt a korabeli Európában. Budavári és visegrádi palotájának építkezései csak növelték udvarának reneszánsz fényét. Méltóvá akarva lenni Nyugat műveltségéhez, Európában az elsők között indította meg a könyvnyomtatást, mikor 1473-ban Hess András budai műhelyében megjelentette a latinnyelvű Budai Krónikát.

Élete utolsó szakaszában Mátyás nagy külpolitikai vállalkozásokba kezdett. A II. Mohamed halálát követő török viszályok felvillantották előtte az oszmánág európai kiűzésének gondolatát keresztény összefogással. Azért békét ajánlott a vele szemben ellenséges III. Frigyes német-római császárnak és a pápa segítségét kérte. Azonban ismételten rá kellett döbnie a keresztény világ tehetetlenségére, azért békét kötött a szultánnal.

Frigyes ellen fordulva egymás után hódította meg az osztrák városokat. Hadjárata csúcspontjaként a Himmusban emlegetett

„Bécsnek büszke vára” is birtokába került. Mikor Magyarországon kívül Sziléziát, Morvaországot és Alsó-Ausztriát birtokolta, közép-európai birodalom körvonalai bontakoztak ki előtte. Reneszánsz pompa és fény vette körül, 20.000 főnyi állandó hadserege volt, családi vagyonként 30 vár, 49 mezőváros és 1000 falu felett rendelkezett. Sajnos természetes fia, Corvin János sem tehetség, sem energia tekintetében nem volt méltó atyjához.

32 évi kormányzás után nagy erőfeszítés és súlyos gondok közepette 1490 virágvasárnapján szélütés érte a 47 éves uralkodót és két nap múlva, április 6-án meghalt.

Mátyás király hírnevét nemzedékek sora, nagy utódok őrizték és hagyományozták tovább az őket követőkre. Helmtai-korában már kialakult Mátyás-kultusz övezte emlékét, Thuróczy után Bonfini írt könyvet róla. Bethlen Gábor nagy elődjének tekintette, Janus Pannoniustól kezdve Vörösmartyn, Jósikán és Jókain át napjainkig írók-költők sora örökölte meg emlékét, a nép az „igazságost” siratta benne. „Ama nagy Mátyás király” alakja a legszorosabban összeforrott költészetünkkel, királyunknak már életében kialakult mítosza minden időkben eleven hajtóberej volt s a nemzeti önismeret alkatrésze maradt. Fadrusz János Kolozsvár főterén álló impozáns lovasszobrának központi alakja, Mátyás király ma is fennséggel és felelősséggel tekint a késői utódokra.

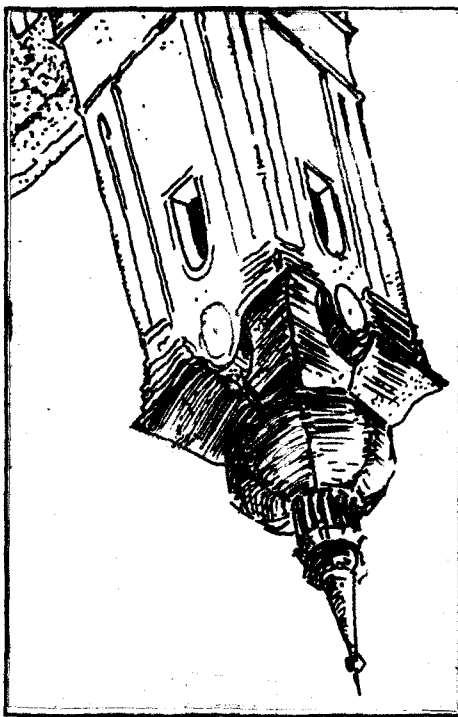
A Székelyföld fennmaradt középkori építészeti emlékei, és az írott források is arról tanúskodnak, hogy a székely nép nem épített várakat. Orbán Balázs a múlt század hatvanas éveiben, e területen több középkori vármaradványt is feltérképezett, s a Csíki Krónika nyomán a „székely rabonbánok” várainak tartotta őket. Mint utólag kiderült, ezeket a várakat nem a székelyek építették. A XI. század végén vagy a XII. század elején a magyar királyság a Hargita kráterétől déli irányba húzódó, majd a Persányi-hegygerincen folytatódó határvonalát gypúsávval erősítette meg. Ezt a töltésvonalat talán kezdetben is, de a XII. század elejétől már bizonyíthatóan, egyszerű alaprajzú, kőből épült határvonalakkal egészítették ki. Ebbe a védelmi vonalba tartozott a Székelyudvarhely melletti Budvár, a varsági Tartód vár, a parajdi Rabsonné vára, Firtos vára, a Rika-tetői Kustaly vára, és még néhány más, korai erősség.

E korai határvárak építőit nem ismerjük, az azonban bizonyos, hogy a székelyek betelepítésekor már készen állottak, s a betelepüléssel egyidejűleg határvédő szerepük is elévült.

Hasonló sorsra jutottak azok a várak is, melyek a határ keletre tolása után, a XII. század végén, és a XIII. század elején az Olt mentén, valamint a majdani Kézdiszék határoló havasok szegélyén épültek /a sepsibükszádi Sólyomkő és Vápa vára, a torjai Bálványos, a málnási Herec vár, a köröspataki vár, a lemhényi vár és mások./

A székelyeknek e vidékre való betelepülésével, ezek a várak is elvesztették határvédelmi jelentőségüket. Közülük kettő, Sólyomkő és Bálványos, két főrendű székely család birtokába került, s így ezeket még jó ideig használták. A következő századokban, e két váron kívül csak azok maradtak használatban, melyek a királyi Fehér vármegye néhány kézdiszéki foltján állottak.

A székelyudvarhelyi vár első formájában a XV. század végén épült, Báthori István erdélyi vajda erőszakos beavatkozásának következményeképpen egy korábbi domonkosrendi kolostor védfalainak felhasználásával. Ennek a várnak maradványaira emeltette János Zsigmond, az 1562. évi székely felkelés megtorlása után a Székely Támadt várat. Ezzel egykorú, és hasonló körülmények között épült a háromszéki Várhegyen, a Székely Bánja

A SZÉKELYEK ÉS A VÁRÉPÍTÉS

néven ismert vár. Az ojtózi szorost vigyázó Rákóczi vár szintén fejedelmi vár volt, s feltehetően a XVII. században építették.

A székely közösség mindent megtett annak érdekében, hogy földjén vár ne épülhessen. Ez tűnik ki abból az éles vitából is, mely 1603-ban a dési gyűlésen folyt le Básta császári helytartó előtt. Itt a székely közösség sérelemként adta elő, hogy a marosvásárhelyi lakosok, templomuk köré várat építenek, holott „azt tartja az ő törvényük, hogy a székelységeen vár ne legyen”. Bástát módfelett meglepte a székelység fellépése, hiszen — véleménye szerint — az lett volna jó, ha a Szászvidékhez hasonlóan, minden székely faluban vár állott volna. Az elkezdett templomvár építéséhez ragaszkodó vásárhelyi küldöttek azzal védekeztek, hogy a háromszékieknek is sok „kastélyuk” van, mire a székelyek az válaszólták, hogy „Móduvából gyakran félelmük van azoknak..., de azok csak apró kerítések”.

Röviden úgy mondhatnánk, hogy a Székelyföldön, a székelyek betelepülése után várat csak építeni lehetett, erőszakkal. Épp ezért különös figyelmet érdemelnek azok az erősségek, melyeket a székelység maga, és javai védelmére, *önszántából* épített. Ezek a székely templomerődök, kerített templomok.

Az 1396. évi nikápolyi csatavesztést követően, a török betörések rendszeressé váltak Erdélyben. A portyázó török csapatok kezdetben a Barcaságot és Nagyszeben környékét pusztították, a XV. század második felében azonban gyakran Erdély más vidékeire is eljutottak. A növekvő veszedelem hatására a szászok mindjárt a XV. század elejétől, védett helyek kiépítéséhez fogtak: a dombtetőkre mentsvárakat /parasztvárakat/ emeltek, templomaikat pedig védőtornyos várfalakkal vették körül.

A székelyek kezdetben a legegyszerűbben rendezkedtek be a védelemre. A templomok későgótikus átépítésével párhuzamosan, a XV. század végén és a XVI. század elején, lőréses kőtornyokat emeltek, a templom körüli temetőt pedig védelemre is alkalmas, 2-3 méter magas falakkal vették körül. Az így kialakított kerített templom, legalábbis kezdetben, megfelelő védelmet biztosított a falu népe számára, főképp kisebb számú, portyázó csapatokkal szemben.

A Barcaság felé földrajzilag nyitott, s ezáltal a támadásoknak is inkább kiszolgáltatott háromszéki medencében a templomok köré gyakran 8-10 méter magas ovális alaprajzú, lőrészekkel és szurokontókkal ellátott várfalakat emeltek /Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Bölön, Gidófalva, Uzon, Alsócsernáton, Feltorja stb./.

Ezeknek az ún. első generációs székely templomerődöknek bejárata rendszerint a templomtól külön álló harangtorony alatt nyílt, mely egyben a vár egyetlen védőtornya volt. Kivételt képez a sepsiszentgyörgyi, az illyefalvi, a bölöni és az alsócsernátoni templomerőd: ezeknél a falak oldalvédelmét külön célra épített védőtornyok is biztosították.

Ezek a templomerősségek, melyeket az 1603. évi dési gyűlés székely résztvevői némi kicsinyítő szándékkal „apró kerítések”-nek neveztek, a XVI. század közepére készen állottak.

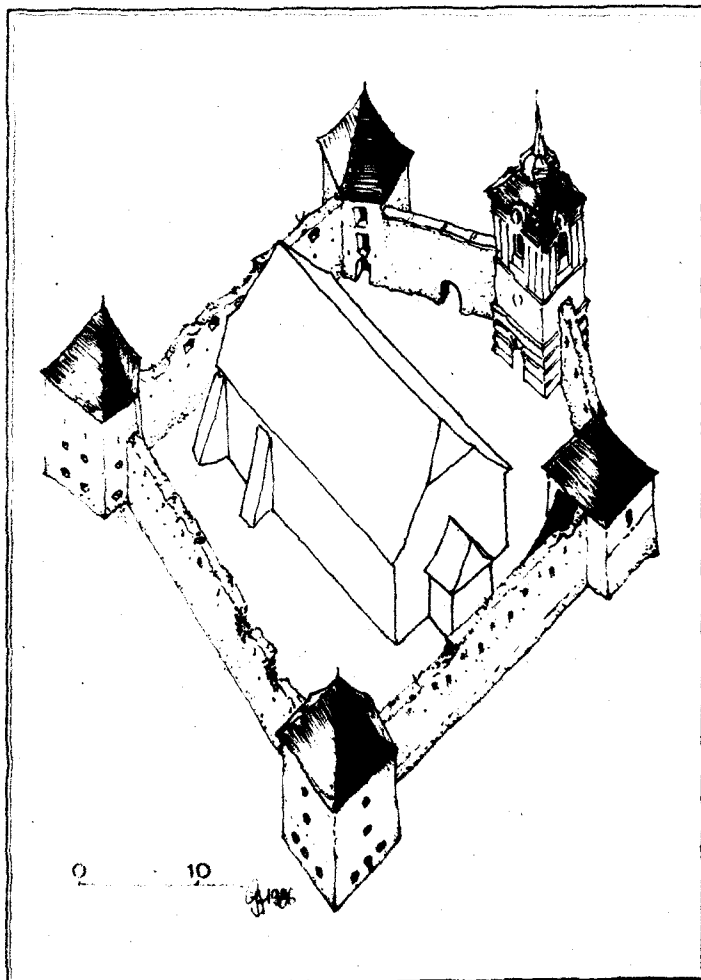
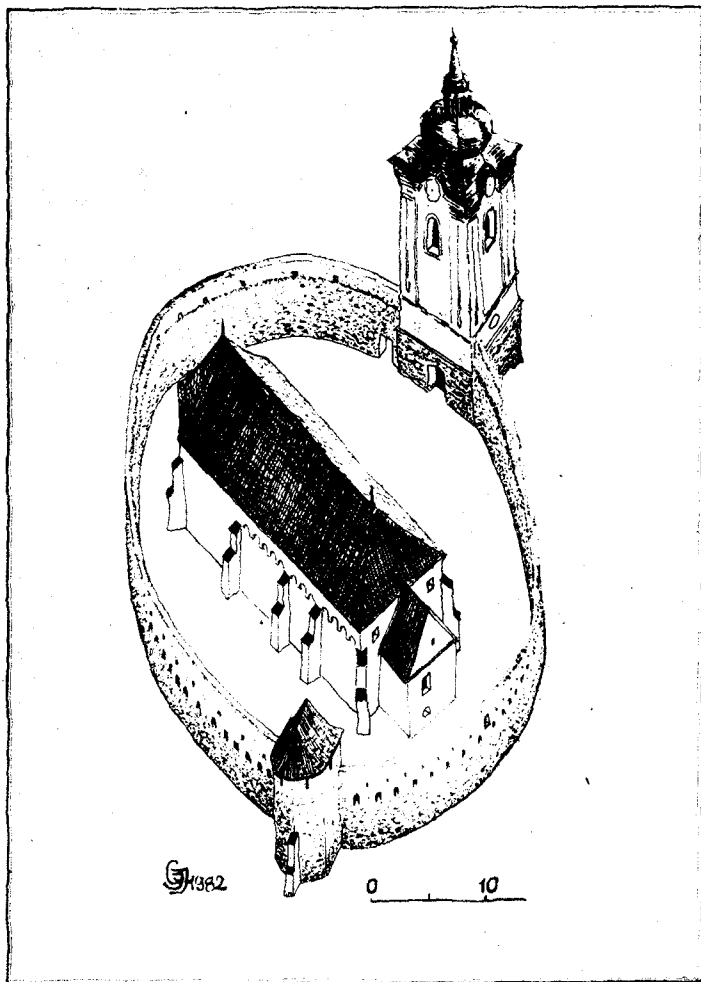
A székely templomerődök második generációjának, a bástyás templomerődöknek kiépítésében jelentős szerepet játszottak a XVI. századvég, és a XVII. század első évtizedeinek háborús eseményei. Mihály havasalföldi vajda hadviselése, Básta uralma, Székely Mózesnek a fejedelemségért vívott harca, majd később, a brassói szászok és Báthori Gábor közti fegyveres összecsapás, sok pusztítást okozott, jelentős emberáldozatot követelt. Az ekkor szerzett keserű tapasztalatoktól sarkallva, a Székelyföldön újabb templomerődök épültek. Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György viszonylagos anyagi és szellemi föllendülést biztosító uralmának idejére tehető a székelyderzsi, a homoródszentmártoni, a nagyajtai és az árkosi templomvár kiépítése. Ugyanekben az időszakban egy-egy külső várral erősítik meg a már meglévő sepsiszentgyörgyi és illyefalvi templomerődöt, a bölönit pedig újabb védőtornyokkal egészítik ki.

Ezeket az újabb erődítményeket, néhány kivétellel, a szabályos alaprajz és az oldalvédelmet biztosító sarokbástyák jellemzik, ez utóbbiak közül nem egy az ó-olasz bástyák mintájára épült /Nagyajta, Árkos, Illyefalva/. Míg az első generációból származó templomerődök esetében csak feltételezendő, hogy építőik székely mesterek voltak, a második generációbéliéknél ezt szinte biztosra vehetjük, ugyanis igen valószínű, hogy az olaszbástyás fejedelmi építkezéseknél bizonyíthatóan résztvevő nagyszámú székely kőműves és ácsmester, hazatérve, a helybéli templomerődök építkezésénél kamatoztatta tapasztalatait.

A Székelyföldön egy mentsvár is épült a bágyi várhegyen, a XVII. század hatvanas éveiben. A várat Apali Mihály fejedelem utólagos jóváhagyásával hat környékbeli székely falu lakói építették, és közösen használták a XVIII. század végéig.

Várépítő volt-e tehát a székely nép? Mint látjuk, nem lehet egyszerűen igennel, vagy nemmel válaszolni e kérdésre. Tény, hogy minden olyan erődítmény létrehozását ellenezte, mely az erdélyi vajda, majd pedig a későbbi fejedelmek székelyföldi hatalmának megerősítését szolgálta, vagy annak potenciális lehetőségét hordozta. Mikor azonban megmaradása forgott kockán, igenis, épített várakat, ha nem is oly impozánsakat, és ha nem is olyan nagy számban, mint a szomszédos szászok.

A sepsiszentgyörgyi templomerőd (XV. – XVI. század)

Az árkosi bástyás templomkastély (XVII. század)

UTAZZUNK

A RÉGIEKKEL! (Székelyföldi útirajzok)

„Ha nem teheted azt, hogy külföldi országokat, szép helységeket és városokat láss és ismerj: legalább igyekezd hazádnak azon keskeny körét, melyben születted, vagy ahol lakol — bármilyen is az — megismerni és ismertetni... És meglehet, hogy ez az ismeret sokkal több gyönyört és hasznot adna mi nekünk, kiket közelebbről illet, mint az, ha a föld sarkokat vagy a forróöv alját, sőt, ha a legszebb

idegen várost vagy országot is láthatnók meg, keresztül kasul közkatona módjára.”

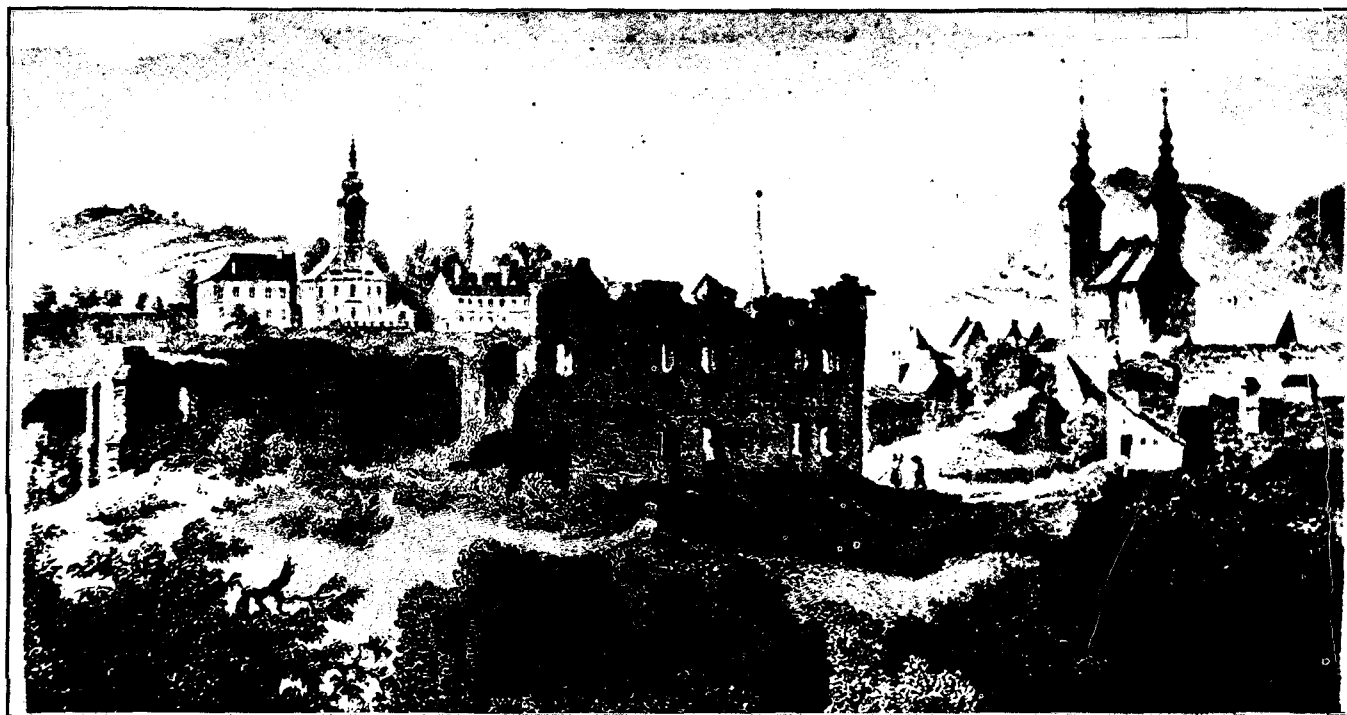
E manapság is megszívlelendő intéssel bocsájtja az olvasó elé 1838 és 1858 között írt homoródminti útijegyzetét Jánosfalvi Sándor István, azon kisemberek egyike, akik a „legnagyobb székely”. Orbán Balázs útjait egyengették. Egyébként akkortájt az útleírás a kor „literaturai divatjai” közé tartozott. Gyed Ákos, aki válogatást közölt a múlt század első felének erdélyi útirajzaiból (Az utazás divatja. Bukarest. 1973.) a következőképp vélekedik e divat eredetéről: „A reformkori tollforgató... szélesebb horizontú tájékozottságra vágyott, aminek lehetőségét a romantikus világszemlélethez is jól illő utazásokban vélte megtalálni. Serkentőleg hatottak a példák is”: Széchenyi, Wesselényi, Bölöni Farkas Sándor...

Manapság a régi útijegyzetek fellapozása többszörösen hasznos és kellemes időtöltés. Hasznos a tudomány számára, hiszen egy átutazó figyelmét olyan részletek ragadhatják meg, melyek a helybelinek megszokottak és közömbösek. Így minden helységről teljesebb

képet nyerhetünk. De a nem szakember is örömet lelheti abban, ha bepillanthat szülőföldjének égmúltmindennapjaiba. Megkönynyíjt ezt az útleírás egyszerű, közvetlen stílusa, mert eleitől fogva a nagyközönséghez szól, gyakran népszerű hírlapok számára készült. De ha el akarjuk kerülni a szárodást, tartjuk magunkat Jánosfalvi Sándor István figyelemzetetéséhez: „A mindennapi, közönséges helyről...senki sem írhat úgy, mint Helvétia vagy Olaszhon bájoló, vagy rettenetesen szép vidékairól és tárgyairól; se a míveletlen kis falukról úgy, mint Páris vagy Londonról...” És hogy mégis sokan bejárták és leírták e tájat is magyarázatot kapunk: „...hadd legyen vagy egy alábbvaló és népszerűbb is, mert kínai porcelán mellett is haszonnal létezhet a korondi durva fazék...”

Sorozatunkat Gróf Teleki Domokos (1773 – 1798) költő, író, természettudós, a jénai mineralógiai társaság elnöke) 1796-ban megjelent útleírásának részleteivel indítjuk.

H.G.M.

Székelyudvarhely. Acélmetszet 1864-ből.

Egy magyar nemes ifjúnak Erdély egy részében tett utazásának leírása ¹⁾

...Azután Székely-Keresztúrra jöttünk. Ez egy derék mezőváros Keresztúr fiúszékben, lakossai katolikus, református, és unitárius székelyek és román parasztok. A helyet még másképpen Szitás Keresztúrnak is hívják, mivel itt a lakosok sok szitákat készítenek, és azokkal kereskednek.(...)

Udvarhelyig igen szép a vidék, és hasonlít a Kisküküllő mellyékéhez.

Sz. Udvarhely egy alkalmas nagyságú mezőváros, majdnem egészen hegyektől van körülveve: sőt egy kis része a városnak dombon is vagon. Szép városnak nem lehet mondani ámbár azzá lehetne; némely utcái azonban egyenesek és szélesek, kivált a fő utca, mely hosszú is: ebben a házak is egyformán és jól épültek; majd mind alházak. A piac mind azért, hogy kicsiny, mind pedig azért ²⁾, hogy éppen nem mutat szép épületeket, kivéven a barátok templomát, tekintetre nem méltó. A Szék háza szép épület. Nem különben jó. és alkalmas épületek: a Református Kollégium, a református templom, a feljebb említett barátok temploma, és az e mellett lévő klastrom.

A katolika Plebánia két más épületekkel együtt egy dombon fekszik. A templom új és igen szépen épült, mind az architektúra, mind a templomnak belső alkotása, s minden részei mesterséget, jó ízlést, és fényes ékességet mutatnak; kevés ilyen templomot láttam Erdélyben. Az emellett lévő egyik épületben a plébánus, és káplánjai laknak, a másodikban pedig a Katolikus Gimnázium vagon. Ezek az épületek annakelőtte a jezsuitákéi voltak. A hegy alatt is áll egy derék kőépület, melyben az alsóbb iskolák vagonak. A Református Kollégium ennek előtte mintegy 20 esztendővel épült és azelőtt csak néhány közönséges alházakból és egy kő felházból állott, melyben egyéb egy auditoriumnál nem volt: de azután a mondott időtájban az Erdélyi Református részen lévő Pátronátusnak segedelmek által, emelet pedig néhai udvarhelyi tudós professzor T. Kiss Gergely igyekezete és T. Málnási Lászlónak a Máltóságos Főconsistorium ³⁾ papjának fáradozásai által (...) a mostani alkalmas épület építetett a mellette lévő professzorral házzal együtt, hozzáragasztatván a régi auditoriumhoz, amely ugyanesak most is az.(...)

A SZÉKELYSÉG NÉPRAJZÁRÓL

HAÁZ REZSŐ (1883 Szepesbela - 1958 Székelyudvarhely). Felvidéki családból származott. Elemi és gimnáziumi tanulmányait Szepesbélán, Késmárkon és Iglón végezte, majd festő - rajztanári diplomát szerzett a budapesti Képzőművészeti Akadémián Székely Bertalan osztályában. 1906-ban a székelyudvarhelyi Református Kollégium rajztanárának nevezik ki, ahol a festegető tanár nagy lelkesedéssel fedezi fel a székely népművészetet. Tanári, kollégiumi internátusi elnöki, iskolaigazgatói munkája mellett adományokból, diákjai segítségével, csakhamar létrehozta a város múzeumát, amelynek ő volt az első igazgatója. A két világháború között több néprajzi dolgot közölt. A kéziratban maradt előadásából, amelyeket a város közönségének mutatott be (sokszor színezett diavetítéssel) időszakos mondanivalójáért tartjuk szükségesnek közölni „A székelység néprajzáról” címűt.

Z. J.

Időszerű-e székely néprajzról beszélni, mikor igen könnyen „magyarkodásnak” minősülhet minden olyan kérdés, amely egy faj vagy nemzet külön, sajátos dolgaival foglalkozik? - Megnyugtatom magam azzal a tudattal, hogy a mai élet hajszoltságából talán egy kis változatosságot jelent ez a témakör és, hogy nem hozhat bajt sem az Egyletre, sem reám, mert hiszen a néppel foglalkozni és a népkultúrával törődni ma kötelessége minden népe javát akaró, demokratikusan érző embernek.

Bizonyára többen vannak, akik megnézték már a helybéli kollégium székely néprajzi múzeumát. Láthattak abban a gyermekjátéktól elkezdve a temetőkopjafáig mindent, ami székely életéhez tartozott, ami neki szolgált, amit ő használt, amit ő hozott létre. Háztartási, mezőgazdasági, állattenyésztési, szövő- fonóeszköz, ipari szerszám, bútor, edény - több ezer mindenféle van ott összehordva. Van olyan, hogy tisztán csak a szükséglet kielégítésére való, s van olyan, hogy ezen felül díszes - círázott. De abban valamennyi megegyezik, hogy kivétel nélkül a székely ember és asszony kezemunkája. Fából, agyagból, textilből, vasból, üvegből tehát anyagból készült tárgyak. A nép alkotta őket, tehát a tudományt, amely eredetükkel, céljukkal, készítésük és használatuk módjával foglalkozik néprajznak mondjuk, mégpedig tárgyi néprajznak.

Azért nevezzük így, mert van a néprajznak egy másik ága is. A gyűjteményünkben ez a másik nincs kiállítva, azt írásban feljegyezve őrizzük, és ugyancsak az idevalósi falusi embertől való, olyasmiről ami nem a keze, hanem szelteme munkája: a rigmusok, amiket lakodalomkor, betlehemi-járás-kor mond, a dalai, balladái, sirató énekei és táncszavai, közmondásai, szokásai, babonái. Úgy a tárgyi, mint a szellemi néprajz felkutat, gyűjt, rendszerez, feldolgoz mindent, amit egy népfajta teremt, amiben az ő sajátos lelkiállapota, életformája és vérmérséklete kifejezésre juthat.

A gyűjteményünk anyaga az idevaló székelység ősi anyaszékén gyűlt és így kétszáz

sem férhet hozzá, hogy minden darabja és minden feljegyzett sora dokumentum. Kétségbevonhatatlan, tudományos bizonyíték amellett, hogy mind nyelvben, úgy lelki és anyagi megnyilatkozásaiban — magyar.

Néprajza tehát éppen úgy, mint nyelve, az egész magyar lakta területen egységesen magyar. Amilyen egység a nyelvünk, amely csak a nyelvjárásokban különbözik vidékenként, olyan egységet mutat a magyarság tárgyi és szellemi hagyományja, és ilyen egységes a nép művészkedése is: dalolása, zenéje, táncja, költészete, díszítőművészete.

Így fog össze bennünket — magyarokat — nemesen a nyelvünk, hanem a magyar lélek minden megnyilatkozása. A magyarság magyarul beszél amikor alkot, és művészkedik, mint minden számottevő nép a maga nemzeti nyelvén.

Mint nyelvben, ebben is más, mint szomszédai, mert más a származása, vérmérséklete, mások a hagyományai, szokásai, technikai fogásai, öröklött vagy szerzett képességei. Ez a más az, ami a népeket egymástól megkülönbözteti. Minél kevesebb egy nép lelki vagy tárgyi kultúrvagyonában ez a más, azaz minél inkább hasonul

szomszédaihoz, annál kevésbé van önálló népisége, azaz annál több joggal lehet róla más népekkel egybefogva beszélni. Például a magyarságtól délre és keletre lakó európai népek bizonyos csoportját közös törté-

neti koruk, egymással való keveredésük, évezredek szolgátságuk, bizánci jellegű szellemi kultúrájuk, keleti vallásuk sajátos kultúrkörbe fogja össze, melyet egyszerűen balkáninak nevezünk.

A néprajz összevető munkával kimutatta, miszerint tárgyi és szellemi jelenségek nagy csoportja bizonyítja, hogy a magyar népkultúra keleti, ősi elemekre van alapozva, arra a rétegre, amelyet ezer évvel ezelőtt az őshazából hozott magával a hordozó magyarság, tehát egészen más forrásokból merítette kezdeteit, mint az imént említett csoportba tartozó népkultúrák.

A keleti eredetű örökség egy évezred óta a nyugat-európai kultúrkör hatása alatt áll. Nyugathoz kapcsolta a nemzetet a római egyház és protestantizmus, a latin betű, a humanizmus, a történeti művészeti stílusok elfogadása, demokratikus szabadságharcok s annyi más ami a történelem és művelődéstörténet lapjaira fel van írva. És ezekben, ezek szolgálatában és eredményeiben ezer éve volt a székelység, mint a magyarság keleti bástyája, és kultúrájának szélső-keleti hordozója.

Ebben a nyugat-európai szellemű kultúrában alakult, fejlődött, módosult az ősi hagyaték, amelyet leghívebben és legtovább a nép széles rétegei őriztek meg máig, élő bizonyosságul a keleti származásnak.

Ugyancsak a néprajz állapította meg azt is, hogy nyelvünk mellett a keleti származás legfőbb bizonyítója egy másik kifejező készsége, a székelység ősi művészkedése is: a népköltészet, a zene, a tánc és a díszítőművészet, ezáltal nem is szólva népkultúránk másnemű jelenségéről. S ahogy nyelvünk gyarapodott nyugat-európai elemekkel, formálván az idegen kölcsönzést a magyar szellem és magyar lélek törvényei szerint magyarrá, éppenúgy gyarapodtak nyugati elemekkel népi művészetünk is formálván őket a magyar nép törvényei szerint.

HAÁZ REZSŐ

Orbán Balázs végrendelete (folytatás az 5.-ik oldalról)

igazán követem Krisztus tanait, hogy a ki kövel dob azt kenyérral dobom vissza, mert nem tagadom, hogy végtelenül fájt lelkemnek, hogy a kereszturni választó kerületben K.... F.... ármánykodása folytán épen székely testvéreim, azok közt umitárius hitrokonaim buktattak meg; de én e meggyaláztatásomért, e kitagadásomért úgy kívánok bosszút állani, hogy a népnevelés előmozdítása által edzem meg jövőre e népet a hazafiságban.

De ezen felül még többet is akarok székelyvéreimért tenni, s tövisi birtokomat egész terjedelmében, a bennvalóval, a határán levő taggal, a Csáklya és Kurety községekben létező minden illetményemmel, regále, erdő és közlegelőkből való minden részesedésemmel hagyományozom az Erdélyi közművelődési egyletnek és pedig az egyletnek székely kitelepedési osztálynak, úgy hogy azt böles belátása és tetszés szerint fordíthassa a székely kivándorlás meggátolására. Feljogosítom, hogy ha célszerűnek ítéli e jószágot telepítési célra hasznostíhassa avagy el is adhassa s a befolyó összeget akár tőkésít és akár felhasználás által e célra fordíthassa. Csekély mit e nagy célra juttathat az én szegénységem, de porszemekből alakulnak a sziklák, a kiket a sors kegye többel áldott meg azok kövessék az én jóindulatomat s a nagy cél el lesz érve.

(...)

Ezen végrendeletem az Emke irattárában helyeztetik el s halálomkor felbon-
tatván, annak tartalma másolatilag közöltetik a Székely-kereszturni unitár.kolligatóságával, Sz.Udvarhelyt lakó B. Orbán Bodog bátyámmal és Ábránfalván (Udvarhelymegye) lakó Celesta hugom férjezett Ugron Lajosnéval.

Bodog bátyámnak törvényes házasságából származó fiutódai értendők a feneb-
bi kedvezmények élvezőinek, ha az ő fiai fiutód nélkül halnának el s az ő ága
férfiágon kihalna, az esetben reájuk hagyományozott összes birtokaim és ingósá-
gaim az „Erdélyi Magyar közművelődési Egylet” székely osztályára szállnak.

A Szejke jövedelmezősége emelkedőben lévén, annak már fennebb a kereszturni
iskolának rendelt évi 200 frton felül ugyanannyit rendelék az Erdélyi Magyar
Közművelődési Egyletnek székely osztályának 20 éven át, míg az négyezer frt. tőkét
fog kitenni.

Ezek az én intézkedéseim halálom esetére, azok szigorú pontos végrehajtására
az Emke igazgatóságot kérem fel.

Kelt Budapesten 1890. ápril 16-án.

*Orbán Balázs s. k.
ország gy. képviselő*

Utazzunk a régiekkel (folytatás a 10.-oldalról)

Udvarhelyett nevezetes egy régi vár, melynek még dűtedékei fennállnak: valaha erős
lehetett. Ez a vár a városhoz ragad. Amint egy még a régi romlott kőfalba lévő irás mutatja.
János Zsigmond fejedelem idejében építetett; a székelyeknek támadások, vagyiszeneb-
nájok után (mely ezen fejedelem alatt történt) a székelyeknek amint gondoltatik, megza-
bolázására. Hajdani neve volt: Székely Támad.(...)

Udvarhelynek lakosai majd mind székely magyarok; vagynek kevés románok is. A
székelyeknek egy része földesuraság alatt vagyon, és Gróf Gyulai úraknak taxát fizet, más
része pedig privilegiátus, azaz szabad városi lakos, és a maga magistrátusától igaztatik, a
széktől is semmi függésben nem lévén. Laknak itt nemesek is a magok tulajdon kúriáikon,
kik a széktől függenek.

Udvarhely eleitől fogva az a hely volt, ahol a székelyek a magok nemzeti gyűléseket
szokták vala tartani. Udvarhelyszék az első is a több székek között és mindenkor is
Anyaszéknek mondatott a többiektől. A szék leveles házában lehet olvasni a székelyek
Constitutióit (...), melyekben minden törvényeik, igazságai, és szabadságai fundáltak,
és amelyeket magok szereztek magoknak a legrégebb időtől fogva.

Jegyzetek

1) Alapkiadás: Egy néhány hazai utazások le-írása Tót és Horváth országnak rövid
esmeretetésével együtt. Kiadott G.T.D. (Gróf Teleki Domokos) által. Nyomtatott
Bétsben. 1796. 70-74 old. Az eredeti szöveget a közérthetőség kedvéért a mai
írásmódot követve írtuk át.

2) A „barátok”, azaz a ferencendi szerzetesek temploma a hozzá kapcsolódó
kolostorral együtt 1712 és 1779 között épült.

3) „Méltóságos Főconsistorium” — az erdélyi református egyházkerületnek a
zsinat utáni legfőbb testülete. A fejedelemség korából ered, de 1709-ig más néven
szerepelt. 1871-ben szűnt meg.

SZÉKELYSÉG

A Székelyföldet és népét
ismertető folyóirat

Alapította
BÁNYAI JÁNOS

1931

Új folyam

Szerkesztőbizottság

Hermann Gusztáv Mihály

(Felelős szerkesztő)

Gyöngyössy János

Zepezsaner Jenő

Grafikai szerkesztő

Bíró Gábor

Kiadja a Haáz Rezső Kulturális

Egyesület

(Haáz Rezső Múzeum,
Székelyudvarhely, Kossuth u. 29,
tel. 13875)

TARTALOM

Az újrakezdés öröme és
gondjai

Pál Antal Sándor

A székely székek kialakulása

Csetri Elek

Mátyás király

Orbán Balázs végrendelete

Gyöngyössy János

A székelyek és a várépítés

Gróf Teleki Domokos

Egy magyar nemes ifjúnak
Erdély egy részében tett
utazásának leírása

Haáz Rezső

A székelység néprajzáról

Készült az **INFOPRESS Kft.**-nél
Terjeszti a **KONTAKT IRODA**